

Vijf libellensoorten in de inhaalslag

Ook voor de libellen is in 2004 begonnen met de inhaalslag. Voor vier van de vijf inhaalslagsoorten is afgelopen jaar het veldwerk uitgevoerd; het veldwerk voor de noordse winterjuffer zal komend voorjaar plaatsvinden.

De soorten

Op de Europese Habitatrichtlijn Bijlage II en IV staan acht soorten die behoren tot de Nederlandse libellenfauna. Drie daarvan zijn echter verdwenen (sierlijke witsnuitlibel, oostelijke witsnuitlibel en mercurwaterjuffer). De overige vijf zijn benoemd als inhaalslagsoorten:

- gevlekte witsnuitlibel
- gaffellibell
- rivierrombout
- groene glazenmaker
- noordse winterjuffer

Bezochte kilometerhokken

In 2004 zijn vrijwel alle geplande kilometerhokken onderzocht op het voorkomen van de inhaalslagsoorten. Tijdens de inventarisatie werden ook de nulwaarnemingen genoteerd. Een nulwaarneming wil zeggen dat een hok wel is onderzocht maar dat de soort niet is waargenomen.

De inventarisatie

Het veldwerk voor de inhaalslag bestond uit het bezoeken van kilometerhokken waar de soorten in het verleden zijn waargenomen. Daarnaast is een beperkt aantal hok-

ken bezocht waar gezien de aanwezige biotopen een van de soorten van de inhaalslag voor zou kunnen komen. Een kilometerhok kwam in aanmerking voor inventarisatie als voldaan werd aan een aantal criteria die van soort tot soort kunnen verschillen.

Resultaten

In 2004 werden in totaal 268 kilometerhokken onderzocht op het voorkomen van een of meer inhaalslagsoorten.

Gevlekte witsnuitlibel

(*Leucorrhinia pectoralis*)

De gevlekte witsnuitlibel is een zeldzame soort waarvan de hoogste dichtheden worden gevonden in laagveenmoerassen. Daarnaast is hij sporadisch en bijna altijd in lage aantallen aanwezig bij vennen, bosplassen en recent weer in duinplassen. In alle gevallen gaat het om plekken met een uitgebreide verlandingsvegetatie. Van veel waarnemingen bij vennen en bosplassen is onduidelijk of deze betrekking hebben op zwervers of op kleine populaties.

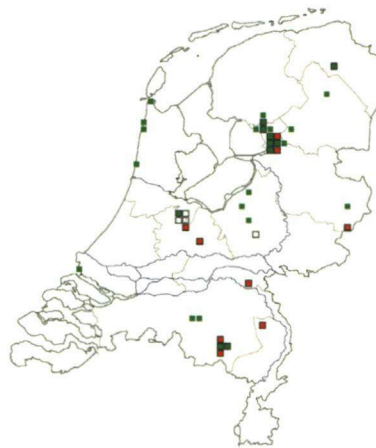
In de ons omringende landen is de

Updating dragonfly data

In 2004, an extensive survey on four dragonfly species was carried out to get an up-to-date picture of their distribution in the Netherlands. In total, 268 kilometre grids were visited, whereby the absence of a species, a so-called zero observation, was also noted. *Leucorrhinia pectoralis* and *Ophiogomphus cecilia* are still very scarce, only occurring in localised habitats. The numbers of *Gomphus flaviceps* have increased noticeably, especially along the rivers Rhine, Yssel and Waal. A number of colonies of the rare *Aeshna viridis* have disappeared in the west of the country, whereas new sites have been found in the north.

tekst:

Jaap Bouwman
(De Vlinderstichting)
& Vincent Kalkman
(EIS NEDerland)

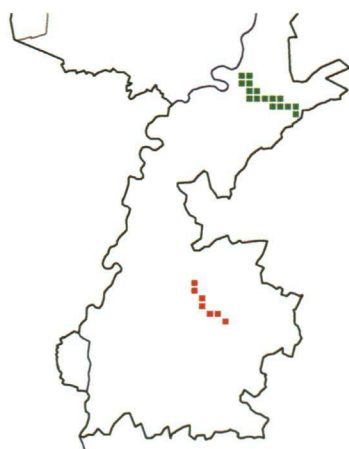
Kaart 1: Verspreiding van gevlekte witsnuitlibel op uurhokniveau: vanaf 2000 waargenomen (groen); vanaf 2000 niet meer waargenomen, ondanks zoeken (rood); betreft inhaalslag (zwart omrand).

gevlekte witsnuitlibel zeer zeldzaam en alleen aanwezig met kleine populaties.

In totaal werden in 2004 36 van de 37 hokken bezocht op het voorkomen van de gevlekte witsnuitlibel (kaart 1). De hokken rond het Hol werden wel bezocht maar de resultaten hiervan zijn nog niet geheel verwerkt, waardoor deze niet terugkomen in het verspreidingskaartje. De belangrijkste bolwerken van de gevlekte witsnuitlibel bevinden zich in de laagveenmoerassen in Noordwest-Overijssel (De Wieden en

Criteria voor inventarisatie

gevlekte witsnuitlibel	De soort was aangetroffen na 1980 maar niet meer na 2000, aangevuld met enkele hokken waarvan onduidelijk is of er sprake is van een populatie.
gaffellibell	De soort was aangetroffen na 1980 maar niet meer na 2000, aangevuld met een aanvullende inventarisatie van een aantal hokken langs de Roer.
rieverrombout	Bezoeken van alle 5 bij 5 km-hokken waar de soort tot op heden niet is waargenomen, waarbij in elk 5 bij 5 km-hok langs de grote rivieren één of enkele km-hokken steekproefsgewijs werden bezocht.
groene glazenmaker	De soort was aangetroffen na 1980 maar niet meer na 2000.

Kaart 2: Verspreiding van de gaffellibel op km-hokniveau: vanaf 2000 waargenomen (groen); vanaf 2000 niet meer waargenomen, ondanks zoeken (rood).

De Weerribben) en rond Loosdrecht (het Hol); daarnaast bevindt zich een grote populatie in het Lonnekermeer bij Enschede. De gevlekte witsnuitlibel werd echter op een aantal plaatsen niet meer aangetroffen; wellicht betrof het hier waarnemingen van zwervers of kleine (tijdelijke) populaties.

Gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*)
De gaffellibel was tot de jaren dertig plaatselijk vrij algemeen langs de Maas. De soort is decennialang uit Nederland verdwenen geweest en was gedurende die periode in geheel Noordwest-Europa een zeldzaamheid. In 1995 werd de soort voor het eerst weer in Nederland waargenomen; hij heeft zich inmiddels gevestigd langs een deel van de Roer (Geraeds, 2000). De gaffellibel is momenteel een zeer

Op het Lonnekermeer bevindt zich een van de grootste populaties gevlekte witsnuitlibel van Nederland.

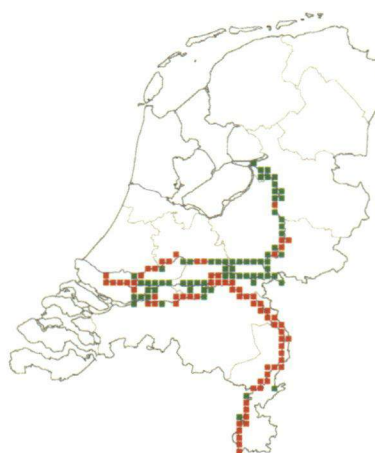

Jaap Bouwman

De gaffellibel komt momenteel alleen voor langs de Roer.

zeldzame soort in Nederland die alleen voorkomt langs de Roer in Midden-Limburg. Afgelopen jaren zijn alle hokken langs de Roer onderzocht op het voorkomen van de gaffellibel. Daarnaast werd gezocht langs de Geleenbeek waar de soort echter niet meer werd aangetroffen (kaart 2).

Kaart 3: Verspreiding van de rivierrombout op uurhokniveau: vanaf 2000 waargenomen (groen); vanaf 2000 niet meer waargenomen ondanks zoeken (rood).

Rivierrombout (*Gomphus flavipes*)
De rivierrombout is eind jaren 1990 in Nederland teruggekeerd na een afwezigheid van bijna 100 jaar (Kleukers & Reemer, 1998). Sindsdien is de soort met een opmerkelijke opmars bezig, waarbij hij een groot deel van het rivierengebied heeft gekoloniseerd. Van veel locaties was de aanwezigheid van de soort nog onduidelijk. Dit gold met name voor grote delen van het stroomgebied van de Maas en de IJssel. De rivierrombout blijft zich uitbreiden in Nederland. De belangrijkste

populaties zijn gelegen langs de Rijn, IJssel en Waal; daarnaast komt de soort plaatselijk langs de Maas, Roer en Lek voor. In 2004 werden in totaal 108 kilometerhokken bezocht om de aanwezigheid van de rivierrombout vast te stellen. De rivierrombout werd in negentien van deze hokken daadwerkelijk gevonden. De meeste 'nieuwe' hokken liggen langs de IJssel. Opvallend is het ontbreken van de soort langs grote delen van de Maas (kaart 3); op veel plaatsen is de oever van de Maas bezet met basaltblokken of ligt er grind op de bodem. Hierdoor is de Maas op veel plaatsen minder geschikt voor de rivierrombout, wat niet wegneemt dat de soort de komende jaren nog op een aantal plaatsen langs de Maas gevonden zou kunnen worden.

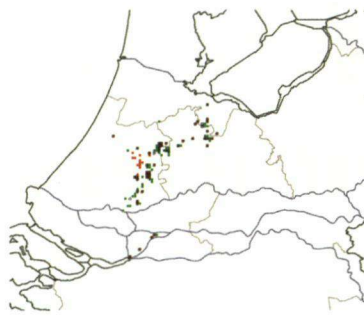
Groene glazenmaker

(*Aeshna viridis*)

De groene glazenmaker is in Nederland een vrij zeldzame soort van laagveengebieden die voor de eiafzet afhankelijk is van de waterplant krabbenscheer (*Stratiodes aloides*). De soort komt daardoor alleen voor op plekken waar vrij grote velden krabbenscheer met de juiste structuur en ouderdomsamenstelling aanwezig zijn. Populaties zijn te vinden in grotere laagveenmoerassen zoals De Wieden en De Weerribben en in agrarische landschappen van onder andere Zuid-Holland, Groningen en Friesland. Sporadisch wordt de soort aangetroffen in stedelijk gebied (bij-

Jaap Bouwman

voorbeeld in Heerenveen). Nederland heeft een grote internationale verantwoordelijkheid voor de groene glazenmaker en kan beschouwd worden als de grutto onder de libellen. De soort is in vrijwel geheel Europa zeldzaam en bedreigd in Noordwest-Europa. In vergelijking tot de ons omringende landen heeft Nederland nog enkele grote populaties. De soort is bijvoorbeeld verdwenen uit Nordrhein-Westfalen en ontbreekt in België.

Kaart 5: Verspreiding van de groene glazenmaker op kilometerhokniveau: vanaf 2000 waargenomen (groen); vanaf 2000 niet meer waargenomen (rood); betreft inhaalslag (zwart, omrand).

schillende rode blokjes zien, de situatie op kilometerhokniveau is nog minder fraai en de soort is op veel plaatsen verdwenen (kaart 5).

Werk in 2005

Het meeste werk dat gedaan moest worden voor de inhaalslag kon in 2004 worden afgerond. De enige soort die pas het komende jaar aan bod komt, is de **noordse winterjuffer** (*Sympecma paedisca*). De laatste jaren is er al veel onderzoek naar deze opmerkelijke, als libel overwinterende, soort gedaan. Dit jaar zullen met name de plaatsen worden bezocht waar in het najaar steeds individuen worden waargenomen maar waar in het voorjaar geen voortplantingsactiviteit wordt waargenomen. Is het nu echt zo dat de noordse winterjuffer zich uitsluitend voortplant in De Weerribben, De Wieden en de Kuinderplas of doet hij dat ook in Drenthe en Friesland? Dit onderzoek zal deels in samenwerking met de noordelijke libellenwerkgroepen worden uitgevoerd. U leest hier ongetwijfeld meer over in een van de volgende nummers van dit blad.

Literatuur

- Bouwman, J.H. & Kalkman, V.J. (2004a). Inhaalslag habitatrictlijn: Libellen Odonata, EIS-rapport, EIS2004-18, EIS-Nederland & De Vlinderstichting, Leiden/Wageningen.
- Bouwman, J.H. & Kalkman, V.J. (2004b). Handleiding waarnemingen Nederlandse libellen. Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie, De Vlinderstichting en EIS-Nederland.
- Bouwman, J.H. & Kalkman, V.J. (2004c). Tussenrapportage inhaalslag libellen. Rapport VS2004.043, De Vlinderstichting, Wageningen.
- Geraeds, R.P.G. (2000). Waarnemingen van de gaffellibel (*Ophiogomphus cecilia*) langs de Roer, *Brachytron* 4 (2), 3-7.
- Kleukers, R.M.J.C. & Reemer, M. (1998). De terugkeer van de rivierrombout (*Gomphus flavipes*) in Nederland, *Brachytron* 2 (2), 52-59.

Robert Ketelaar

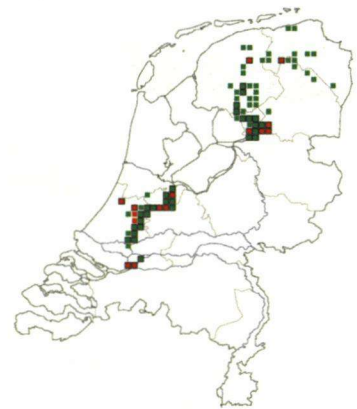

Gevlekte witsnuitlibel..

Nieuwe handleiding en veldformulieren

Het afgelopen jaar is naast het vele veldwerk dat is gedaan, een nieuwe handleiding voor het waarnemen van libellen gemaakt. Deze wijkt op een aantal belangrijke punten af van eerdere handleidingen. Zo is er een aparte toelichting voor het doorgeven van nulwaarnemingen toegevoegd en wordt het hoe en wat bij het aflezen van coördinaten van een topografische kaart besproken. Deze handleiding zal de komende tijd naar eenieder die regelmatig libellenwaarnemingen doorgeeft, worden opgestuurd.

Aansluitend op deze nieuwe handleiding (losse waarnemingen en gebiedsinventarisaties) zijn ook de veldformulieren aangepast. De belangrijkste veranderingen bestaan uit de mogelijkheid voor het invullen van nulwaarnemingen en een voorbeeld van de manier waarop coördinaten werken.

Kaart 4: Van de groene glazenmaker op uurhokniveau: vanaf 2000 waargenomen (groen); vanaf 2000 niet meer waargenomen (rood); betreft inhaalslag (zwart, omrand).

In 2004 werden 110 kilometerhokken onderzocht op het voorkomen van de groene glazenmaker. In 39 van de onderzochte hokken kon de groene glazenmaker worden teruggevonden. Daar staat tegenover dat de laatste jaren veel nieuwe plekken werden gevonden in het noorden van het land. De belangrijkste locaties in het noorden waar de soort verdwenen is, liggen rond Meppel. Hier was in 1986 nog een populatie aanwezig, verspreid over meerdere kilometerhokken. De groene glazenmaker kon hier ondanks intensief zoeken niet meer worden teruggevonden; de huidige situatie is ongeschikt voor de soort. In het westen van het land is de situatie minder rooskleurig. Er bevinden zich nog wel vrij grote populaties rond de Nieuwkoopse plassen en Zegveld, maar de soort kon niet worden teruggevonden in de Biesbosch en op verschillende plaatsen rond Gouda. De verspreiding op uurhokniveau (kaart 4) laat al ver-